

ANTEP SAVUNMASI VE AÇLIK*

Mustafa ÇABUK

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Türkiye
cabukm@yahoo.com
Orcid ID: 0000-0001-5560-8193

Deniz AYATA

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Türkiye
denizayata93@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-4692-5589

Makale Geliş Tarihi: 14/03/2024

Makale Kabul Tarihi: 26/06/2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Çabuk, M. & Ayata, D. (2024). Antep savunması ve açlık. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(53), 110-125

Öz

Birinci Dünya savaşından sonra Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. Mütarekeden sonra İngilizler, Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal ettiler. Daha sonra İngilizler Fransızlarla yaptığı bir antlaşmayla Antep, Urfa ve Maraş'ı Fransızlara bıraktı. Fransız işgaline bölge halkı silahlı direnişe başladı. Halkın direnişi sonucunda Fransızlar önce Maraş'ı ardından Urfa'yı terk ettiler. Antep'teki işgali ise devam ettirdiler. Antep'te Kuvayı Milliye birlikleri işgal güçlerine karşı şiddetli bir direniş gösterdiler. Fransızlar silah gücü bakımından üstün olmalarına rağmen Antep'teki direnişi kıramadılar. Bunun üzerine şehri abluka altında tutarak, Antep'lileri şehri teslim etmeye zorladılar.

1 Nisan 1920 tarihinden 9 Şubat 1921 tarihine kadar Antep halkı Fransız işgal güçlerine karşı şiddetli bir direniş gösterdi. Bu zaman diliminde düşmanın top atışlarına, ağır silahlarına karşı direnen halk diğer yandan da soğuk hava şartları ile abluka sonucu ortaya çıkan kıtlık ve açlıkla mücadele etmek zorunda kaldı. Açlık nedeniyle halk at, eşek, kedi ve köpek gibi hayvanlar dahil ne bulduysa yemek zorunda kaldı. Halkın birçoğu ağaç kabuğu, süpürge tohumu, ot yiyerek mücadeleye devam ettiler. Zerdali çekirdeği ile karışık bir undan yapılan ekmeği halk aylarca yemek zorunda kaldı. Zerdali çekirdeklerinden zehirlenip hayatını kaybedenler oldu. Bu ekmeğin yenmesi yasaklanmasına rağmen yiyecek kıtlığından dolayı halk yemeye devam etti.

Bu araştırmada Milli Mücadele döneminde Antep'in işgal edilmesi ve bu işgallere karşı halkın direnişi ele alındı. Çalışmada özellikle işgal yıllarında Antep'teki direniş ortaya koyulurken, şehrin açlık, kıtlık, soğuk ve salgın hastalıklarla olan mücadelesi üzerinde durularak açlığın, soğğun, kıtlığın ve salgının şehir direnişine verdiği zarar ve direnişin seyrine olan etkisi incelendi.

Anahtar Kelimeler: Antep, Savaş, İşgal, Direniş, Açlık

* - Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

DEFENSE OF AYNTAB AND STARVATION

Abstract

After the First World War, the Armistice of Mondros was signed between the Ottoman State and the Allied Powers. After the Armistice, the British occupied Antep, Urfa and Maraş. Later, the British left Antep, Urfa and Maraş to the French with a treaty with the French. The people of the region started armed resistance to the French occupation. As a result of the resistance of the people, the French first left Maraş and then Urfa. They continued the occupation in Ayntab. In Ayntab, the Kuvayı Milliye troops showed a fierce resistance against the occupation forces. Although the French were superior in terms of weaponry, they could not break the resistance in Ayntab. Thereupon, they blockaded the city and forced the people of Ayntab to surrender the city.

From 1 April 1920 to 9 February 1921, the people of Antep showed fierce resistance against the French occupation forces. During this period, the people who resisted against the enemy's artillery and heavy weapons had to struggle against the cold weather conditions and the famine and hunger that emerged as a result of the blockade. Due to hunger, the people had to eat whatever they could find, including animals such as horses, donkeys, cats and dogs. Many people continued to struggle by eating bark, broom seeds and grass. For months the people had to eat bread made from a flour mixed with turmeric seeds. Some people died after being poisoned by the zerdali seeds. Although this bread was banned, people continued to eat it due to food shortages.

In this study, the occupation of Ayntab during the National Struggle period and the resistance of the people and the Kuvayı Milliye against these occupations were discussed. In the study, while revealing the resistance in Ayntab, especially during the years of occupation, the struggle of the city with hunger, famine, cold and epidemic diseases was emphasized, and the damage caused by hunger, cold, famine and epidemic to the resistance of the city and its effect on the course of the resistance was examined.

Keywords: *Ayntab, War, Occupation, Resistance, Starvation*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Almanya'nın başını çektiği İttifak grubunun yanında savaşa girdi. Savaş sırasında Kafkaslar ve Kanal cephelerinde taarruz savaşı verirken Çanakkale, Irak, Suriye, Hicaz, Yemen, Kuzey Afrika ve Filistin cephelerinde ise savunma savaşları verdi. Savaşın en zorlu zamanlarında özellikle de Ortadoğu'daki cephelerde çatışmalar sürerken Galiçya, Romanya ve Makedonya cephelerinde müttefiklerine yardım için asker gönderdi. Savaştan önce başlayan bir süreçte Osmanlı ordusunda Alman subaylar istihdam edilmeye başlanmıştı. Savaş sırasında Osmanlı ordusundaki Alman subay ve komutanların sayısı ve etkinliği daha da arttı birçok cephede Türk askerinin komuta ve idaresi Alman subaylara verildi. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına fiilen girmesinde İtilaf Devletlerinden kaçarken Çanakkale Boğazından içeri giren ve satın alınmış gibi gösterilen Goeben ve Breslau gemilerinin Amiral Souchon komutasında Karadeniz'e çıkarak 29/30 Ekim gecesi Odessa, Sivastopol ve Novorossisk limanlarını bombalamasıyla Osmanlı Devleti savaşa girdi.

Almanya için Osmanlı devletinin savaştaki rolü temelde Avrupa'daki cephelerde Almanların rahatlaması için Çanakkale'de, Mısır'da, Irak'ta, Kafkaslarda ne kadar çok İtilaf askerini tutup meşgul ederse o kadar iyidir mantığı üzerine oturtulmuştu. Bu durum, Osmanlı ordusundaki Alman komutanların yaptıkları icraatlar de açıkça görülmektedir.

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Osmanlı Ordusu özellikle de başta Kanal Harekâtı olmak üzere Ortadoğu'daki cepelerde çok fazla zayıf vererek son Osmanlı Mebusan Meclisinin Misak-ı Milli dediği sınırlara kadar çekilmek zorunda kaldı. İtilaf Devletleri ise Mondros Mütarekesi ile Misak-ı Milli sınırlarını da ortadan kaldırmaya Anadolu'da dahi Türk hâkimiyetini sonlandırmaya çalıştı. Bu bağlamda Adana, Antep, Maraş, Urfa gibi şehirler önce İngilizler tarafından ardından da kendi aralarında yaptıkları bir antlaşmayla Fransızlar tarafından işgal edildi.

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Güney bölgesinde de işgallere karşı yöre halkı çok büyük bir tepki vererek kendi içlerinde organize olarak silahlı direniş hareketleri başlattılar. Milli Kuvvetlerin başlatıldığı bu direniş harekâtı ilk zaferini Maraş'ta kazandı. Şehirde 22 gece ve gündüz süren direniş sonucunda Fransız işgal güçleri ve işbirlikçisi Ermeni lejyon taburları şehirleri şehri terk etmek zorunda kaldılar. Maraş'taki bu zafer aynı zamanda Kuvayı Milliye güçlerinin işgal güçlerine karşı kazandığı ilk zaferdi. Bu zafer düşmanın yenilebileceğini gösterdi. Ardından Urfa'yı da Fransız güçleri halkın direnişi sonucu terk etmek zorunda kaldı.

O yıllarda Halep Vilayetine bağlı bir sancak olan Antep 17 Aralık 1918 tarihinde önce İngilizler tarafından işgal edildi. 1919 yılının ekim ayında İngilizler yapılan antlaşma gereği şehri Fransız işgaline bıraktı. 5 Kasım 1919 tarihinde Fransızlara tarafından Antep resmen işgal edildi. Antep halkı bu işgali tanımayarak Fransız işgal kuvvetleri ve onların iş birlikçisi Ermeni lejyonerlere karşı direniş başlattı. Öncelikle Şahin Bey liderliğinde düşman Antep'e girişini engellemek için Antep Kilis arasında efsanevi direniş gösterildi. Şahin Bey şehit olunca İşgale güçleri Antep'e ulaştılar. Bu kez de Antep halkı düşman işgaline karşı şehir savaşı başlattılar. 1 Nisan 1920 tarihinden 9 Şubat 1921 tarihine kadar Antep'iler Fransız işgal güçlerine karşı şiddetli bir direniş gösterdi. Fransızlar şehre hakim olamayınca şehrin dış dünya ile hatta en yakınındaki köylerle dahi iletişimini keserek şehri kuşatma altına aldılar. Antep halkı Fransız işgal güçlerine karşı çok büyük fedakârlıklar göstererek uzun süre direndi. Antep halkı bu muhasara altında uzun süre dirense de en sonunda açlık ve kıtlık şehir halkının bu direnişini kırdı. Açlığa dayanamayan Antep halkı 9 Şubat 1921 tarihinde şehri Fransız işgal güçlerine teslim etmek zorunda kaldı.

Bu makalede Antep savunması ele alınıp incelenirken, işgal güçlerinin ablukası sonucu şehirde yaşanan kıtlık ve açlık ele alınıp incelenerek açlığın Antep direnişine verdiği zarar ve şehir savunmasının kırılmasındaki belirleyici rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Antep'in İşgali

I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu İttifak güçleri savaşı kaybetti. Savaşın sonra Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros 30 Ekim 1918 tarihinde Mütarekesi imzalandı. Mütarekenin 7. maddesine dayanarak 17 Aralık 1918'de İngilizler 80.000 nüfuslu Antep şehrini işgal ettiler (Atay, 2011, 15). İngilizler 7. Maddeyi kullanarak süvarilerini daha iyi barındırmak ve kendi tutunma bölgelerini genişletmek amacıyla Antep'i işgal etmişti (Öztaş, 2012, 25). Antep'in işgali halkta büyük bir hayal kırıklığına neden oldu. Müslüman halk işgalden kurtulmak için direniş hareketlerini örgütlemeye başladı (Bozgeyik, 1996, 42). Antep, İngilizler tarafından otomobilli makineli tüfek birlikleri, 3. Hintli Süvari Tugayı, güçlü bir batarya top ve süvari müfrezesiyle işgal edildi. İngiliz işgal birlikleri şehirde Amerikan Koleji (şimdiki Üniversite Hastanesinin bulunduğu yer ve çevresi) Zerdalilik (şimdiki Gaziantep Lisesinin bulunduğu yerler), şehir içinde o zaman askeri fırın olan (şimdiki Şehit Kamil İlkokulu), Beyazın Oğlunun Hanı'na (eski Tekel Başmüdürlüğü) yerleştiler (İzgi, 2000, 11). İşgalin ertesi günü Şehrin önemli noktalarına makineli tüfekler yerleştirildi. İşgalin ardından Antep'teki kötü niyetli Ermenilerin kıskırtması ile İngilizler Antep halkına eziyet etmeye başladı. Müslüman halkın

elindeki silahları topladılar. Bir nota ile silahları vermeyenlerin yakalandıklarında asılacaklarını ilan ettiler (Çiftçi, 2009, 41).

Bu tehditler karşısında halk silâhlarını teslim etmek zorunda kaldı. Yaklaşık olarak on dört araba silah İngilizlere teslim edildi. İngilizler, Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay İrfan Bey'den 13 Mart'ta, cephanelerin ve depolardaki silahların teslim edilmesini istedi. Fakat İrfan Bey, anlaşma şartlarında böyle bir madde olmadığını belirterek teklifi reddetti (Pamuk, 2019, 15).

İşgalcilerin topladıkları silahlar martin, mavzer, revolver, gra, kılınç, bomba, dinamit, kasatura ve süngüden oluşuyordu. Şehirdeki Amerikan kolej mektebinin müdürü olan Türk düşmanı ve Ermeni sempatizanı Mr. Meril'in Antep'te daha yirmi altı bin silah olduğunu, toplanan silahların sayısının dörtte bir olduğunu İngilizlere tekrar bildirmesi üzerine ikinci kez bir beyanname yayınladılar. Halk tehditler ve baskılar nedeniyle bir tek boş mavzer kovanını bile evinde bulduramaz oldu (Nureddin, 1988, 19).

15 Mart 1919 da ikinci bir beyanname yayınlayan İngilizler halkın elindeki silahların tamamını teslim edilmediğini bahane ederek 17 Marttan itibaren vilayetdeki han, dükkân, kahve ve mağazaların gece ve gündüz kapalı kalmasını emrettiler (Ünler, 1969, 14). Şehirde bütün toplantılar yasaklandı. Kasap dükkânlarındaki etler koktu. Manavlardaki sebzeler çürüdü. Düşmanın eziyeti ve kötü davranışları işgali ağırlaştırdı ve Türkler üzerinde işgalcilere karşı tepkilere neden oldu (Büyükoğlu, 2006, 25).

Amerikan Koleji ve Amerikan Hastanesi'nin şehirle olan bağlantısının olumsuz durumu değişimin başlangıcıydı. Halktaki duyguların değişikliği ve tutumunu farkında olan İngilizler, başka tavır takınmaya başladılar (Pamuk, 2019, 16). İngilizler, Ermeniler tarafından Türklere yapılan tahrik ve iftiralara inanmamaya başladılar. Ermenilerin taşkınlıklarına İngilizler temkinli davranarak daha fazla fırsat vermediler (Karaca, 2022, 5). Diğer yandan İngilizler, Güney Bölgesindeki işgal ettikleri yerleri Fransızlara devir etme durumu ortaya çıktığı için de halka karşı aşırı bir baskı uygulamayı gereksiz görmeye başladılar (Başkan, 2020, 10).

Fransızların, İngilizlerin çekileceği yerlere geleceği dedikodusu şehirde yayılmaya başladı. İşgalden yeterince üzgün olan halk bu dedikodudan "kolera giderse veba gelecek" demiş ve daha çok üzüntüye kapıldı (Nureddin, 1988, 16). Antep, Maraş ve Urfa'yı Temmuz ayında gayrimeşru olarak işgal eden İngiltere, bu bölgelerden çekileceğini ilan etti. 15 Eylül'de Fransızlar ve İngilizler arasında Suriye İtilafnamesi/Paris Uzlaşmasıyla yapıldı. Mütarekeye göre; İngilizler, Musul'u alırken Urfa, Antep ve Maraş'ı Fransızlara bıraktı (Pamuk, 2019, 16).

Fransa'nın işgaline karşı Antep'te protestolar düzenlendi. Antep'te 25 Ekim 1919 tarihinde muhteşem bir miting yapıldı. Mitingde alınan kararlar, belediye başkanı Mehmet Lütfi imzasıyla otuz bin kişilik miting heyeti adına ilgili makamlara duyuruldu (Yakar-Pusat, 2014, 25).

İngilizlerin 26 Ekim 1919 yılında çekilmesi ile beraber Kolonel Sainte-Marie adlı Fransız komutan 2000 kişiden oluşan askeri gücü ile 27 Ekim tarihinde Antep'e geldi. İki Fransız süvari bölüğü daha sonra 29 Ekim tarihinde şehre geldi. Bu iki Fransız bölüğünün Antep'e gelmesi en çok Ermenileri sevindirdi. Ermeni Alayının bir taburu da Fransız askeri gücünün yanında yerini aldı. Antep halkı bu duruma tepki göstererek bir mitingle işgali protesto etti (Seçkinler, 2021, 4).

Ermeni gönüllülerinden kurulu Fransız birlikleri 5 Kasım 1919'da Ermenilerin sevinç gösterileri ve çiçek yağmurları eşliğinde Antep'e giriş yaptı. Bu olay ile beraber Fransızların inanılmaz çirkin hareketleri, halka olan baskı ve zulmü başladı. Önceleri şehrin dışında başlayan Antep harbi, sonra şehre doğru yayıldı (Atay, 2011, 15).

Kılıç Ali Bey 1 Nisan'da çatışmaların alevlenmesiyle, emrindeki askeri güçleri ile şehir merkezindeki Anadolu Hanı'na konuşlandı. Jandarma Yüzbaşı Kilisli Aslan Bey'i yardımcı yaptı.

Şehrin giriş ve çıkış yollarını Kuvayı milliyeye kumandanlarını atayarak kontrol altına aldı (Eyicil-Kekil, 2022, 1396). Heyet-i Merkezi ile birlikte Kürkçü Hanında direniş programını yayınladı. Hangi cephede kimin ne yapacağı, şehrin nasıl savunulacağı 12 madde halinde ayrıntılı bir şekilde bu programda belirlendi. Programa göre, şehir merkezinde 7 cephe oluşturuldu (Pamuk, 2009, 196). Bunlar, Çınarlı Cami, Musullu, Aydınbaba, Şehreküstü, Mağarabaşı, Şeyh Cami ve Tabakhane cepheleri idi (Kurt-Uçaner, 2015, 93). Şehirdeki Ermenilerin önde gelenlerine Müslümanlarla Ermenilerin bir arada yaşamaları gerektiğini vurgulayan bir mektup göndererek Fransızlar ve Ermeniler arasındaki ittifakı sonlandırmalarını istedi (İlik, 2019, 50). Mektupta, Ermenilerle Müslümanların birlik olması gerektiğini gerekçeleriyle izah etti (Eyicil-Kekil, 2022, 1396).

Ermenilerle yapılan görüşmelerde, Türklerle anlaşmak isteyen Ermeni meclisindeki yaşlı üyelere rağmen, genç üyeler anlaşmayı istemediler. Kılıç Ali işlerin istendiği doğrultu da olmaması nedeniyle, 9 Nisan'da Maraş'tan Ermeni din adamlarını Antep'e çağırdı (Pamuk, 2019, 36). Görüşmeler sonucunda Ermenilerle Türklerin birbirlerine silah doğrultmaması hususunda her iki tarafta teminat verdi. Fakat üç beş saat geçmeden Ermeniler tarafından yoğun surette yine ateş açıldı (Gömeç, 1989, 51).

Maraş'tan Burç'a gelen Kuvayı Milliyeye kumandanı Kılıç Ali'nin birlikleri Albay Andre'nin birlikleri ile karşılaştı. Fransız birlikleri bu çatışmada biri subay olmak üzere 24 askerini kaybetti (Pamuk, 2009, 190). Kılıç Ali Bey, yerine yardımcısı Kilisli Aslan Bey'e görevi devrederek 11 Nisan 1920'de Antep'ten ayrıldı (Abadi, 1999, 43).

3. Antep Direnişi

11 Şubat 1920'da Maraş'ta 11 Nisan 1920'de Urfa'da mağlup olan Fransızlar, Antep'te mağlup olmak istemiyorlardı. Bu nedenle bütün kuvvetlerini toplayarak şehre girip, asayiş sağlamak istediler. Makas Mağarasında karargâhını kuran Albay Normand, şehri doğudan, güneyden ve kuzeyden kuşatmaya aldı. 17 nisanda Kilis'ten Antep'e gelen Albay Debieuvre de, şehrin batısını kontrol altına aldı. Antep dört bir yandan kuşatılıp toplarla bombardıman altına alınmasına rağmen teslim olmadı (Pamuk, 2009, 202-204) .

Şark Müstemleke alayı Komutanı Yarbey Abadi 25 Nisan'da, Antep mıntika komutanı Saint Marie'nin yerine Antep'teki Fransız işgal kuvvetlerine mıntika komutanı olarak Antep'e gönderildi. Abadi, Saint Marie ve Norman aynı gün bir harp meclisi toplayarak şehir teslim oluncaya kadar doğu ve batıdaki toplarla Türk mahallelerini bombardımana tutma kararı aldılar (Ünler, 1969, 55). Daha sonra tümen komutanlığından aldıkları emir gereği bombardımandan vazgeçerek hücum kararı aldılar (Pamuk, 2019, 38).

Norman birlikleri 25-26 nisan 1920 tarihlerinde, "Makas Mağarası" civarına tespit etmiş olduğu 7,5 ve 10,5'luk sahra toplarıyla bombardımana başladı, Mağarabaşı cephesine karşı sabahleyin erkenden başlayan bu saldırıda "Nizib" şosesi üzerinden biri 4,5'luk top diğeri ağır makinalı tüfekle silahlandırılmış iki adet düşman tankı tarafından takviye edilen 400 ü aşkın Fransız piyade askeri de farklı istikâmetlerden şehre hücum etti. Tanklar şehre girdi. Türk tarafının attığı hususi bir mermi tankın motorunu bozunca içindekiler öldü veya yaralandı. Şiddetli ateş altında diğerk tank da geri çekilmek zorunda kaldı (Özlü, 2020b, 202-204) .

Kılıç Ali Bey kumandasında Kurbanbaba'nın güneyinde Karataş mevkiinde toplanan 9. Alayın 1. Taburu ile Milli Kuvvetler 2 Mayıs sabahı Kurbanbaba'ya taarruz ettiler. Kurbanbaba, Fransız işgalindeki mevziler arasında askeri bakımdan en önemli tepeydi. Şehrin güneyinde yer alan tepe, hem Fransız karargâhının bulunduğu Kolej'i hem de Mardin Tepe'yi en iyi gören tepeydi (Yakar-Pusat, 2014, 26). Şiddetli bir çatışmanın ardından ikinci vaktine doğru süngü hücumu ile düşman siperden çıkarıp atıldı (Atay, 2011, 16).

Kılıç Ali Bey ile Hamdi Bey Kurban Baba taarruzu devam ederken, Fransız İşgal Kumandanı Abadi'ye şehri tahliye etmeleri yönünde nota verdiler (Pamuk, 2009, 208). Türklerin mesajı son derece açıktı, Antep'i koşulsuz olarak terk etmeleri istendi. Aksi bir durumda meydana gelecek elim hadiselerin sorumlusunun Fransız işgal güçleri olacağı bildirildi. Abadi, bir taraftan şehri boşaltmaları hususunda Türklerin baskılarıyla karşılaşırken diğer taraftan General Gouraud'un işgalin devam etmesi yönündeki emirlerinden ötürü iki arada bir derede kalmış durumdaydı (Pamuk, 2019, 43). Abadi, aldığı emir üzerine savaşı devam ettirdi. Fransız garnizonunda 6 Mayıs'ta yiyecek sıkıntısı başladı (Eyicil- Kekil, 2022, 1397).

Fransızlarla ittifak yapan Ermenilerin de yiyecekleri ancak beş altı gün yetecek kadardı. 8 Mayıs'ta uçak yoluyla ulaştırılan bir haberde, hareket eden bir erzak kolu olduğu yönündeki haber Ermenilerin moralini bir hayli yükseltti. Türkler ise ana caddenin üzerine kurdukları barikatlardan, hiçbir erzak kolunun geçip Antep'e gelemeyeceğini Ermenilerin beyhude bir umut içinde olduklarını söylüyorlardı (Öztaş, 2012, 61) .

Ermeniler erzak sıkıntısı çekmelerine rağmen Fransızlar da yiyecek konusunda Ermenilere yardım etmediler. O sırada Fransızlar da dört bir yandan sarılmış olduklarından ve şehir dışından erzak gelme imkânı engellendiğinden kendi erzaklarını Ermenilerle paylaşmak istemediler (Nureddin, 1988, 81).

Şehirde çatışmalar devam ederken, şehrin çevresinde de Kuvayı Milliye birlikleri düşmana baskıyı artırdılar. Antep, Maraş ve Halfeti milli kuvvetleri ile Hamdi bey kuvvetleri yani Dokuzuncu Alay'ın iki taburu, Dutluk'tan hareketle Küçükızıllıhisar'ın doğu ve Körkün'ün batı sırtlarına konuşlandılar (Pamuk, 2009, 209).

10 Mayıs'ta Kazıklı'dan hareket eden Fransız işgal güçleri, Körkün ve Akbaba dolaylarındaki öncü birliklerle karşılaştılar (Öztürk, 1994, 102). Bu karşılaşma sonucunda düşman geri çekilmek zorunda kaldı. Bu geri püskürtme Kilis'e kadar devam etti (Gaziantep İl Yıllığı, 1968, 107).

Kılıç Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir üzerine 12 Mayıs'ta Yozgat isyanını tenkile memur birlikler arasında görevlendirerek müfrezesiyle Antep'ten ayrılmak zorunda kaldı (Ünler, 1969, 59). Kılıç Ali Bey ayrılırken yerine yardımcısı Kilisli Arslan'ı bırakarak 4 Nisan 1920'den, 11 Mayıs 1920'ye kadar 39 gün Antep'teki direnişe katkıda bulundu (Yakar-Pusat, 2014, 28).

Albay Debieuvre komutasında beş dağ bataryası, beş tabur piyade ve sahra topu, iki bölük süvari muhafazasında büyük bir nakliye kolu 20 Mayıs'ta, kuşatmadaki birliklere yardım etmek amacıyla, Kilis üzerinden Antep'e doğru hareketlendi (Pamuk, 2009, 211). Debieuvre kumandasındaki birlikler yoldaki engelleri aşarak Antep'te bulunan Fransız garnizonuna yardım getirdiler (Eyicil-Kekil, 2022, 1398). Kertil'den yola çıkan Fransızlar Ulu Mahsere Köyü'ne doğru ilerleyerek, Mizmiz sırtları ile Elmal'nın kuzey sırtları arasına yayılarak Geneyik Köyü üzerinden üçüncü savunma hattını teşkil eden Akbaba'ya yerleştiler (Yakar-Pusat, 2014, 28-29). Albay Debieuvre, 25 Mayıs'ta kuvvetlerinin bir bölümünü bırakarak Kilis'e döndü (Pamuk, 2009, 213).

24-29 Mayıs 1920 tarihlerinde Fransız topçusu altı gün boyunca şehirdeki Müslümanların yaşadığı bölgelere rastgele ateş etti. Yüzlerce evin yıkılmasına ve yüzlerce insanın yaralanmasına sebep oldu (Bozgeyik, 1994, 31).

Molla Karayılan, Antep'te bu gelişmeler olurken çetesiyle beraber 24 Mayıs'ta Sarımsak Tepe'yi ele geçirmeye çalıştı. Yapılan bu muharebede Karayılan şehit oldu (Eyicil- Kekil, 2022, 1398).

İkinci Fransız tümeni komutanı uçakla 27 Mayıs'ta Antep'e geldi. Amerikalılara ve Ermenilere ait müesseseleri ve Fransız mevzilerini ziyaret etti. Fransız komutan Ermenilere

Fransızların Antep'i terk etmeyeceği yönünde teminat vererek maneviyatlarını yükseltmeye çalıştı (Ünler, 1969, 60).

Antep'te durumlar karışınca Ankara ile müzakereler başladı ve sonuç olarak 20 günlük (30 Mayıs-18 Haziran 1920) bir mütareke kabul edilip imzalandı (Abadi, 1999, 62). Mütarekeye rağmen insanlar ilk günlerde umutsuzlardı. Ancak yardımseverlerin getirttiği yiyecek ve gıda maddeleri aç insanların bir nebze de olsa rahat nefes aldırdı. Yemeklere fıstık koymak savaş döneminin hincını alırcasına mutluluk yarattı (Kurt- Uçaner, 2015, 109). Türk tarafı, Fransızların Antep'i terk edeceklerini düşünüyordu. Fransızlar ise işgal ettikleri Suriye'de askeri operasyonlarını daha rahat sürdürmek istedikleri için Antep'te sorun yaşamak istemiyorlardı (Pamuk, 2019, 48). Mütareke kararlarına Fransızlar uymak istemediler. Türklere yapacakları kesin taarruz hazırlıklarını tamamlamak esas amaçlarıydı. Fransızlar mütarekenin onuncu günü Eriklı'yi işgal ederek mütarekeyi ihlal ettiler (Gömeç, 1989, 70).

Fransız işgal güçleri ile çatışmalar devam ederken Antep Mutasarrıfı Celal Bey'den Heyet-i Merkeziye rahatsızdı. Mutasarrıfın Ermenilere karşı davranışı, anlaşmazlığa sebep oldu. Ermenilerin bol bol zahire alarak Müslüman mahallesinde bulunan evlerine dönmesi meclisin Hristiyan azaları ile Mutasarrıf Celal Bey tarafından kararlaştırıldı. Ermenilerin hiçbir karara bağlı kalmayarak vurdumduymazlık göstermeleri mutasarrıflık makamından kaynaklanmaktaydı. Erkan-ı Harbiye, Antep'in fedakâr idare memurlarına muhtaç olduğunu bildirerek Mutasarrıfın aciz davrandığına dikkat çekti. Heyet-i Merkeziye'nin anlayamadığı Celal Bey'in yerine eski Hama Mutasarrıfı Sabri Bey atanarak ihtilaf aradan çıkarıldı. Özdemir Bey ile Üsteğmen Muharrem Bey ise Yıldırım taburu komutanlığına atandı (Pamuk, 2009, 221).

Fransızlarla yapılan mütarekenin bozulması üzerine Pehlivanzade Nuri Bey'in idaresindeki Antep Milli Merkez Taburu 18 Temmuz'da Akçakoyunlu istasyonuna taarruzda bulundu. Ancak, makineli tüfek ve toplarla donatılmış Fransız işgal güçleri, açık araziden saldırıya geçen Milli kuvvetleri geri püskürttüler. Milli Merkez Taburu Akçakoyunlu'dan dönerek Antep'te balıklı cephesine konuşlandı. Kuvayı Milliye güçleri yeniden taarruza geçmesine rağmen Antep'te başarı sağlayamadı (Pamuk, 2009, 222-223).

27 Temmuz'da Antep'e gelen Selahattin Adil Bey, Umumi vazifesini gördükten sonra taarruz için emirlerde bulundu (Atay, 2011, 16). Cephe komutanının taarruz kararı almasının nedenleri şunlardı: Öncelikle Fransa'nın sergilediği tavır samimi değildi. Fransa'nın Antep'i terk etmek düşüncesinde olmaması ve Suriye'deki askeri hareketi biter bitmez Antep'i ele geçirmeyi tasarlamaları taarruz kararının alınmasında etkili oldu. Mevcudu fazla olmayan Fransız kuvvetlerinin Antep'ten atılmaları için bundan daha müsait ortam olamazdı (Pamuk, 2019, 49). Buna göre 29 Temmuz 1920 tarihinde Fransız birlikleri, günlük talime çıktıklarında hareket başlayacaktı. Eğitime çıkmayacak olurlarsa işgal güçlerine ani bir baskın yapılacaktı. (Pamuk, 2009, 225) Fransız birliklerinin bir kısmı Garaf civarında günlük eğitime başlamak üzere binalarını terk edince taarruz 29 Temmuz sabahı başladı. Fakat Garaf önünde birkaç makineli tüfekle savunulan siperlere karşı Türk milli kuvvetlerinin yaptığı baskın başarılı olamadı (Yakar, 2015, 303).

İbrahimli tepelerine yerleştirilen 105 mm'lik iki topla Fransızların sığındıkları kolej binası ateş altına alındı (Kurt, 2014, 66). Fransızlar ağır silahlar eşliğinde genel bir saldırı başlattı. 9 Ağustos'ta Albay Andrea Akçakoyunlu'dan hareket etti (Yakar-Pusat, 2014, 30). İrfan Bey komutasındaki milli kuvvetler tarafından 10 Ağustos'ta Körkün'ün kuzey sırtları ve Nafak Boğazı güneyinde karşılandılar. Çevre tepeleri 11 ağustosta ele geçiren Fransız işgal güçleri saat 11'de şehri tamamen kuşattı (Gaziantep İl Yıllığı, 1968, 109).

Silah mevcudu düşmana göre çok zayıf olduğundan her tarafı cephe haline gelen şehrin Türk kesimini savunmak olanaksızdı, Mıntıka Komutanı İrfan Bey şehir dışında kaldığından bir kumandan ihtiyacı doğuyordu (Öztürk, 1994, 122). Semt reisleri ve Heyet-i Merkeziye bir araya gelerek şehre bir kumandan seçtiler. Ali Şefik Özdemir Bey mütareke sırasında Suriye'den Antep'e gelmişti. Mutasarrıf ve Heyet-i Merkeziye'nin itimat ve sevgilerini kazandığı için şehir komutanı olarak seçildi (Gaziantep İl Yıllığı, 1968, 110).

11 Ağustos 1920'de Fransızlar Antep halkına gönderdikleri bildiri ile şehrin iki saate kadar kayıtsız şartsız teslimini ve bütün hükümet memurlarının, Kuva-yı Milliye Komutanının, Heyet-i Merkeziye üyelerinin ve diğer ileri gelenlerin Fransız Komutanlık karargâhına gelmelerini, bütün güçlerin silahlarıyla birlikte teslim olmalarını istediler (Gaziantep İl Yıllığı, 2002, 34).

Antep'lilerden, Fransızlara isyan ettikleri için ceza olarak 1,5 milyon altın lira tazminat ödemelerini de istediler (Öztürk, 1994, 123). İstekleri kabul edilmediği takdirde ise şehri aralıksız bombardımana tutmakla tehdit ettiler (Pamuk, 2009, 233).

Antep halkı tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan bu koşullara karşılık Kuvayı Milliye Komutanı Özdemir Bey "*sizin bayrağınızın altına girecek hiçbir Türk düşünmüyorum. Antep halkı ya ölmeyi ya da vatanını kurtarmayı kendisine bir düstur kabul etmiştir*" diye cevap verdi (Öztürk, 1994, 124).

Özdemir Bey'in cevabından iki saat sonra Fransız işgal kumandanlığı bu kez de Mutasarrıflığa ikinci bir nota gönderdi. Şehrin derhal teslim olması istendi (Gaziantep İl Yıllığı, 2002, 34.). Hemen teslim olmalarını şehrin harap olacağını, aksi halde sorumlu olmayacaklarını da bildirdiler. Fransızlarla diplomatik anlamda kuşatma altında bombardımanı sona erdirmek ve aynı zamanda vakit kazanmak için iletişimde bulunuyorlardı (Pamuk, 2019, 55).

Bu tehditlere; "*Antep'te taş üstünde taş kaldıkça ve bir tek Müslüman sağ oldukça şehir teslim edilmeyecek!*" yanıtı verildi. Bu yanıtla birlikte kalenin güney burcuna, Ay yıldızlı büyük bir bayrak çekildi (Bozgeyik, 1994, 32). Aldıkları cevap karşılığında işgal güçleri, saat 18:00'den itibaren büyük ve küçük çaplı bütün mühimmatlarıyla şehri bombardımana başladılar. Atılan mermiler arasında o zamana kadar Antep halkının görmediği 155'lik obüsler de bulunuyordu (Ünler, 1969, 76). Bombardımanın şiddeti o kadar büyüktü ki bedestenlere, halk mağaralara, suyollarına ve hanlara sığınmak durumunda kaldı. Buralardaki kalabalık arasında nem ve havasızlıktan dolayı salgın hastalıklar baş gösterdi (Gaziantep İl Yıllığı 1968, 100).

4. Antep'te Açlık

Antep, ağustos ve eylül ayları boyunca ağır bombardımana maruz kaldı (Pamuk, 2009, 247). Antep savunması sırasında, ağustos ayındaki şiddetli bombardımanlar nedeniyle bulgurluk, unluk, gibi temel ihtiyaçlar yerle bir olan evlerin enkazı altında kaldığı için büyük bir kıtlık baş gösterdi (Yakar-Pusat, 2017,66).

Heyet-i Merkeziye'nin 31 Ağustos - 1 Eylül 1920 tarihindeki çağrısının ardından şehrin önde gelenlerinden olan Celal Kadri, Ahmed Hurşid, Abdullah Edib, Ahmed Muhtar ve Abdürrezzak, Büyük Millet Meclisi'nden, Mustafa Kemal Paşa'dan, Fırka ve Mıntıka Kumandanlıklarından, Antep milletvekillerinden yardım talep ettiler (Pamuk, 2019, 58).

Yardım taleplerine olumlu cevap alınamadı. Gelen cevapta, Türk istiklal mücadelesinin mihrak noktasının doğu cephesi olduğu ve milli mukadderatın buraya gideceği söylenerek Antep'in eldeki imkanlarla kendini savunması gerektiği, o günkü koşullarla Antep'e daha fazla yardım etmenin imkan dahilinde olmadığı bildirildi (Ünler, 1969, 84). Heyet-i Merkeziye, aldığı bu emiri halka açıklayamadı (Solmaz, 1983, 27).

Türkler 1 Eylül tarihinde Antep'te tekrar taarruz başlattı (Abadi, 1999, 82). Antep'te Müslüman halkın yaşadıkları sorunların aynısını Fransızlar da yaşamaya başladı. Fransızları da yiyecek sıkıntısı korkutmaya başladı. Çünkü Antep'ten yem ve yiyecek temin etmek mümkün görünmüyordu (Pamuk, 2009,247). Muhasara kıtalarının durumu ve hayvanların iâşesi bakımından durum kötüleşiyordu (Abadi, 1999, 81). Türk milli güçlerince yollarda kurulan pusular ve yapılan baskınlar işgal güçlerinin ikmal hizmetini aksatıyordu (Öztürk, 1994, 134). Endişe ve korku içindeki Fransız kuvvetleri, ikmal kollarını her türlü tehlikeyi göz ardı ederek Antep'e gönderiyorlardı. İlk olarak Kilis yolunu kullanan Fransızlar, daha sonra Akçakoyunlu yolunu tercih etmeye başlamışlardı (Pamuk, 2019, 60).

Şehirde açlık sorunu yaşanırken bir yandan da savaş devam etmekteydi. Fransızlar şehri ateş altında tutmaktaydı. Erzak için Akçakoyunlu'ya gidilip yiyecek temin edilmesinin denenmesi için aşırı baskı yapılıyordu. Civar bağlardaki üzümler Eylül'de olgunlaşmaya başlayınca, aç olan halk bağlara yönelmişti. Ekmek yokluğunda ekmeğin yerine üzüm yiyorlardı (Kurt-Uçaner, 2015, 116).

8 Eylül'de Albay Abadie, halka teslim olmaları çağrısında bulundu. Bu arada Antep halkı içinde de teslim olma isteği artış gösterdi (Eyicil-Kekil, 2022, 1400). Bunun üzerine Özdemir Bey, Halep'e kaçmış olan zengin Antepililere sert bir mektup göndererek kötü propagandaya son vermezlerse ve Antep'e geri dönmezlerse mallarına el konulacağını bildirdi (Çakar, 2014, 45-46).

Şehirde açlık devam ederken işgal güçleri ile Milli Kuvvetler arasında 5 Ekim 1920'de Çınarlı Cephesi'nde yaşanan şiddetli çatışmalar sonucunda Fransız işgal güçleri geri çekilmek zorunda kaldı (Bozgeyik, 1994, 33). 14 Ekim 1920'de Fransız işgal güçleri harekâtı tekrar başlattılsa da neticede bir değişiklik olmadı. Fransızlar Çınarlı taarruzlarından bir netice elde edemeyip yenildikleri için, şehri kuşatarak ve aç bırakarak ele geçirebileceklerini düşünmeye başladılar. Fransızlar, mevcut işgal kuvvetlerinin şehri kuşatmaya yetmeyeceğini tecrübe ettiklerinden daha çok askeri kuvvetin Antep'e gönderilmesini talep ettiler (Öztürk, 1994, 136).

19 Kasım'da Kunduracı Pazarı, Aydınbaba, Tuz Hanı ve diğer mevkiiler Fransızların topçu birlikleri tarafından ağır bombardımana tutuldu. Çarşıda ağır zayıat meydana geldi. Bombardıman 20 Kasım'da ara ara yapılırsa da özellikle Ahmet Çelebi Cephesi yoğun bombardıman altındaydı (Özlü,2020a, 44; Yakar-Pusat, 2014, 29). Diğer yandan, Fransızlar Antep'teki birliklerini kuvvetlendirmek için İstanbul'da bulunan General Goubeau birlikleri 21 Kasım'da Antep bölgesine kaydırıldı. Böylece şehirdeki durum Türk birliklerinin aleyhine döndü (Akçora, 1995, 83). Aralıksız süren çarpışmalarda silah ve sayı bakımından üstünlüğe sahip Fransızlar; Hacıbaşa Çakmak sırtları ve Çıksoru'tu ele geçirdi. Kuşatma 22 Kasım'da sonuçlandı (Yakar-Pusat, 2014, 31).

Halkın gıda ihtiyacını şehrin etrafında bulunan bostanlar ve bağlardan temin ediyor olması ve yaz mevsiminin de çatışmalar nedeniyle gıda bakımından hazırlık yapılamadan geçirilmiş olması da açlığı artıran şartları hazırlamıştı (Kürekçi, 2019, 44).

20-21 Kasım 1920 tarihinde Mıntıka Kumandanlığına telgrafhane memuru Arif Efendi tarafından acil koduyla bildirilen yazıda, sivil halk için gerekli olan ihtiyaç listesi çıkarıldı. Buna göre sivil halk için günde 9.984 kilo buğday ile 2.880 kilo arpaya ihtiyaç vardı. Direnişi sürdüren 2.920 personel için günde 1.868. kilo 800 (gram) un, 438 kilo bulgur, 146 kilo mercimek, 330 kilo et, 58 kilo 400 (gram) sadeyağ, 58 kilo 400 (gram) tuz, 21 kilo gaz, 26 kilo 280 (gram) sabun, 2.780 kilo odun, 873 kilo kömür, 1.71. hayvan içinse günde, 506 kilo arpa ve 342 kilo saman temin edilmeliydi (Yakar-Pusat, 2014, 59). Savunmanın bütün hızıyla devam ettiği günlerde erzak ve iâşe eksikliğinin ne haddede olduğu gönderilen yazıdan anlaşılmaktaydı. Gönderilen şifreli yazıda; 22-23 Kasım 1336/1920 tarihinde kenti savunan halkın ve askerlerin ne derece zor

durumda olduğu bir bir sıralanarak izah edilmeye çalışılarak yardım talep edildi (Yakar-Pusat, 2017, 31).

Mevsim kış olduğundan yakacak bulma sıkıntısı da baş göstermişti (Ünler, 1969, 99). İşgal güçlerinin oluşturduğu muhasara yarılacağı için köylüler şehre odun getirememekteydiler. Cephane, iaşe ve odun hemen tedarik edilmesi gereken şehrin en önemli meselesi haline geldi (Yakar-Pusat, 2014, 47).

Urfa ve Maraş'ta tecrübe kazanan Fransız işgal güçleri, Antep'i kuşattıktan sonra dışarıyla olan teması engellemeye çalıştılar. Bu maksatla General Goubeau, Kolordu birliklerine karşı askeri harekâta bulunmaya karar verdi. 23 Kasım gecesi Fransızların, beşinci Tümen'e taarruz etmesi beklenirken hedef şaşırarak Fransızlar, dokuzuncu Tümen'e saldırdılar. Dokuzuncu Tümen'i geri çekilmeye zorlayan Fransızlar, daha sonra beşinci Tümenin üzerine saldırdılar. Fransız kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında güç duruma düşen tümen, meşakkatle Nizip'e çekildi. Fransız taarruzu karşısında Birecik, Belkis ve Şeyh Bekir geçitlerinden Fırat nehrinin doğusuna çekilen Beşinci Tümen, ciddi kayıp vermedi. General Goubeau 27 ve 28 Kasım'da Nizip'te kaldı. 30 Kasım'da Antep'e döndü (Pamuk, 2009, 264).

General Goubeau, Özdemir Bey'e bir mektup gönderip kentin teslim edilmesini istedi (Gömeç, 1989, 84). Öne sürdükleri koşullar diğer bildirilerde olduğu gibi; mevcut silahların teslim edilmesi, Fransız güçlerinin hâkimiyetinin kabul edilmesi, istihkâm ve siperlerin yıkılmasıydı (Akçora, 1995, 83). Görüşmek için verilen süreyi Özdemir Bey biraz daha uzatıp zaman kazanmak için görüşmenin bir sonraki güne ertelenmesini Goubeau'dan bir mektupla istedi (Öztürk, 1994, 146).

Özdemir Bey Goubeau'ya verdiği yanıtta şunları yazdı: "*İsteklerinizin kabulü mümkün değildir. Buraya hariçten gelmiş asker yoktur. Tamamı Antep'in öz evlatlarıdır. Bizim için müdafaa ve şerefli bir ölümden başka yol yoktur.*" (Akçora, 1995, 83)

4 Aralık tarihine kadar, Özdemir Bey'le yapılan yazışmalar farklı bahanelerle neticesiz kaldı. Aynı gün öğleden sonra Türk mahallelerine tekrardan ağır bombardımana başlandı (Öztaş, 2012, 102).

Suriye'nin kuzeyinde meydana gelen hadiseler ise, Fransızları oldukça endişelendiriyordu. 18 Aralık'ta General Goubeau, Suriye'nin kuzeyine gitmek zorunda kaldı. Bu olaya rağmen Antep'teki kuşatma hız kesmedi (Pamuk, 2009, 275). Suriye'deki gelişmelerden faydalanmak isteyen Kuvayı Milliye, kuşatmayı yarmak için çaba gösteriyordu. Aralık ayının 25'ine kadar süren çatışmalarda istenilen başarı elde edilemedi (Eyicil-Kekil, 2022, 1400).

Şehirde ölü ve yaralı sayısı her geçen gün daha da yükseliyordu. Savaş ortamını ve bombardımanı halk kanıksamıştı. Ancak açlık böyle bir şey değildi (Ünler, 1969, 133).

Erzak kıtlığı nedeniyle askerlere verilen yiyecek hakkı yarıya indirildi. Ancak yine de buna yetecek iaşe maddeleri yetersiz kalıyordu. Yeniden depolar kontrol edilip yiyecek adına ne ele geçmiş ise birazı sahibine verilmek üzere geriye kalanı el konularak ambarlara götürüldü (Öztürk, 1994, 155).

Şehirde bir araştırma yapılarak Kolordu'ya bir mektup yazıldı. Mektupta; at ve eşek dahil olmak üzere her türlü yiyecek maddesinin idareli kullanılması koşuluyla 15.000 nüfusa sahip Antep'e sadece 15 gün yeteceği ondan sonra ise yiyecek namına hiçbir şeyin kalmayacağı belirtilerek şehri düşman muhasarasından kurtaracak bir saldırının bir hafta içerisinde yapılması gerektiği bildirildi (Özlü, 2020b, 692-694). Depoda bulunan erzak bu nüfusa yetmeyecek kadar azdı. Zaten halkın birçoğu ağaç kabuğu, süpürge tohumu, yiyor; bazı anneler erzak bulamadığından çocuklarına ot yedirmek zorunda kalıyordu (Bozgeyik, 1994, 34).

Muhasara altında insanlar gibi hayvanlar da açlık çekiyordu. Gece abdest bozmaya çıkan bir çocuk Yazıcık semtinde aç bir köpeğin saldırısına uğramış, çığına koşan anne çocuğunu parçaladığını görmüştü (Yakar,2015, 85).

Bütün halk yiyecek arıyordu. Geceleyn ölü hayvanlar, bir anda yok oluyordu. Kedi ve köpek gibi evcil hayvanlar bile yenmişti. Bu tablo karşısında Heyet-i Merkeziye, açlık beyannamesi yayınlayarak bir defa daha yardım talebinde bulunmuştu (Pamuk, 2009, 281).

Zerdali çekirdeği ile karışık bir undan yapılan ekmeği halk aylarca yemek zorunda kaldı. Bununla beraber beslenme bozuklukları ortaya çıktı. Depo edilmiş zerdali çekirdeklerinden zehirlenenler oldu. Baştabip bu ekmeğin bundan sonra yenmemesi için rapor vermişti ama yiyecek kıtlığından dolayı herkes bunu yemek zorunda kalıyordu. Halk arasında şark çibani, frengi, trahom ve idrar yolu rahatsızlığı gibi hastalıklar ortaya çıktı (Eyicil-Kekil, 2022, 1401; Nureddin 1988, 181). Bostancıların Halep cinsi kıymetli süt inekleri, at ve merkepler kesilerek etleri askerin iaşesine tahsis edildi (Yakar-Pusat,2014, 61). Personele yüz gram fıstık yüz gram üzüm son dakikaya kadar bekletilip öyle verilmeye başlanmıştı (Nureddin, 1988, 181). Şehrin ve müdafilerin içinde bulunduğu acı durumu Şakir Sabri Yener aşağıdaki mısralarla dile getirmişti:

Antep Mahsurlarının Son Feryadı

Yer karanlık, gök karanlık; yer demir, gökler bakır;

Lane yok, virane çok, sandık sepetler tamtakır.

Bir gelen yok, bir giden yok; tel çekilmiş çevreye,

Top kurulmuş, çifte nöbetler dikilmiş her yere.

Kar yağar, kurşun yağar; kan fışkırır karlar erir!

Haricin ahvalini ancak güvercinler verir.

Müslümanlar, kurtarın Allah için, Allah için!...

Yirmi bin masumu kestirmek boğazlatmak için! (Gaziantep İl Yıllığı, 1968, 114).

İşgal, düşmanın şehri muhasara altında tutması, kıtlık, iaşe ve yakacak eksikliği derken bir de hava şartlarının son derece soğuk olması şehir halkı için dayanılmaz bir hal aldı. Fransızlar şehre günlük birkaç ton bomba atıyordu. 20 Aralık'ta başlayan kar şehirdeki Fransız işgal güçlerini de zor duruma düşürdü. Kış çok sert geçiyordu. Geceleri ısı sıfırın altında eksi 10 derecelere kadar düşüyordu. Şehirde 40 cm kar vardı. Bu urum Fransızların dış operasyon yapmalarını engelledi. Hayvanlarına ot bulamaz oldular. Fransızların elinde konvoy develerinin haricinde 5000 hayvan vardı bu da günde 25 ton ota ihtiyaç duymalarına neden oluyordu. Fransız komutanı, hayvanların büyük bir kısmının yemlerinin sağlanması için, Sacır'a götürülmesine karar verdi. Bu sırada Türk Milli kuvvetleri, biri kuzey cephede, ikincisi Antep'in aşağısındaki Sacır Vadisinde olmak üzere iki saldırı da bulduysa da bunlar işgal güçlerince püskürtüldü (Öztaş, 2012, 103-107).

Antep'te ocak ayı başlarında açlık artık dayanılmaz boyutlara ulaştı. Şehirde gittikçe kötüleşen durumun Ankara'ya bildirilmesiyle birlikte kuşatmanın yarılması için 2. Kolordunun taarruzu uygun görüldü. 6 Ocak 1921 tarihinde bu amaçla Sam köyünde toplandı (Akçora, 1995, 52).

Kar ve soğuktan dolayı arabalar gidemiyordu. 6-7 Ocak 1921 tarihlerinde yalnızca yük katırları ve deve gidebiliyordu. Fransızların Sacır Garı'nda engellemesi ile birlikte Antep halkının çok sayıda hayvanı öldü. 18 Ocak'ta Sacır Garı'ndan dönen Fransızlara, Kuvayı Milliye birlikleri saldırarak büyük zayıflar verdirdi (Eyicil-Kekil, 2022, 1401).

Fransızlar 18 Ocak'ta İkizkuyu'ya ulaştığında 5. Tümen'in saldırısıyla karşılaştı. Fransızlar başlarda az da olsa bir afallama ve bocalama geçirdikten sonra toparlanıp karşılık verdiklerinden dolayı baskından istenilen sonuç alınamadı. Bir sonraki güne kadar devam eden taarruzdan kolordu kuvvetleri istenilen sonucu elde edemedi (Pamuk, 2019, 73). Yine de işgal güçleri bu saldırıda büyük zayıf verdi. Birçok giyim eşyası, teçhizat, silah ve erzakla birlikte yüzden fazla hayvan ganimet olarak ele edildi (Ünler, 1969, 135).

Kolordu kuvvetleri bu hareketten sonra muhasarayı kaldırma umudunu yitirdi. Kolordudan yazılan mektupta; Özdemir Bey'e bir huruç hareketi ile içerdeki kuvvetlerin dışarı çıkarılması önerildi. Kolordu kuvvetlerinin bu hurucu desteklemekten başka bir şey yapamayacağı bildirildi (Gaziantep İl Yıllığı, 1968, 114).

Fransız işgal kuvvetleri 30 Ocak 1921 tarihinde tankların da desteklediği şiddetli bir bombardımanla Musullu Cephesine saldırdı. Kıran kırana yapılan bu çarpışma sonucunda düşman geri çekilmek zorunda kaldı (Bozgeyik, 1994, 34).

Çatışmalar devam ederken bu arada şehirde yaşanan açlık 31 Ocaktan sonra son haddine ulaştı. Eldeki üzüm ve fıstık da bitmişti. At ve eşek etine kadar her şey yeniliyordu (Nureddin, 1988, 183). Ocak ayının son günlerinde Odun Pazar'ına ölmüş bir at leşi atılmıştı. Atın başında toplanan kadınlar işeyi paylaşmak için birbirleriyle boğuşarak beş dakika içinde elleriyle parçalayıp işeyi bitirmişlerdi (Yakar, 2015, 85).

Kürkçü Hanı'ndaki Heyet-i Merkeziye'ye ve Özdemir Bey'e Halk, "açız" diye haykırıyordu (Pamuk, 2009, 294). Yiyecek olarak ne halkta ne de askerde bir şey kalmadığından dolayı 2 Şubat 1921 tarihinden itibaren acıbadem çekirdeğinden yapılan ekmek fırınları da kapatıldı (Nureddin 1988, 185). Kent'teki yiyeceğin son kırıntıları da bitmişti. Son fişekler atılıyordu. Şehre bir şey sokulamıyor, muhasara bir türlü yarılıyordu. Düşman kenti kat kat çember içine almıştı (Bozgeyik, 1994, 34).

Halkın onayı alındıktan sonra Şeyh Fethullah Cami'nde toplanarak 9 Şubat 1921 Çarşamba günü saat 10.00'da teslim şartnamesi Fransız karargâhında imzalandı. Kısıtlı imkânlarıyla uzun süre olağanüstü mücadele eden Antep halkı, 9 Şubat'ta teslim şartnamesini çaresiz kabullendi (Pamuk, 2019, 77). Fransızlar bu protokolden sonra kente girdiler. Karakollar kurup yerleştiler. Halkın gönülleri kazanmak için ve halka yaranmak için hükümet civarına kamyonlarla şeker, un, yiyecek getirerek halka dağıtıp fırınları açtırıp ekmek yaptırıp muhtaçlara parasız verdiler (Gaziantep İl Yıllığı, 2002, 36).

Antep halkı uzun süre direnmesine rağmen açlık ve kıtlık nedeniyle teslim olmak zorunda kaldı. Antep'in Fransız işgalinden kurtulması 20 Ekim 1921' de Fransızlarla TBMM hükümeti arasında imzalanan Ankara İtirafnamesiyle mümkün oldu. Fransızlar, 25 Aralık 1921'de Antep'ten çekildiler (Kürekçi, 2019, 41). Onlarla birlikte Ermenilerin çoğu da gitti. Antep'te kalan Ermenilerin de 1922 yılında Suriye cihetine gitmesiyle, şehirde Ermeni nüfus kalmadı (Güzelhan, 1959, 77).

Antep direnişinin olağanüstü önemini ve anlamını takdir eden TBMM, 8 Şubat 1921 tarihli toplantısında 93 Numaralı Kanunla, Antep'e "Gazi" unvanını verdi (Çakar, 2014, 56).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı Sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros mütarekesinin 7. Maddesini bahane ederek İtilaf devletlerinin Misak-ı milli sınırlarında dahi Türklere yaşama hakkı vermezcesine işgallere başlaması Anadolu'nun birçok yerinde işgalcilere karşı halk direnişini başlattı. Bu bağlamda özellikle güney illerinde Maraş, Urfa ve

Antep'te destansı bir direniş gösterildi. Bu direnişten sonra Fransızlar Maraş ve Urfa'yı terk etmek zorunda kaldılar. Fransızlar bütün güçleri ile Antep'te tutunmaya çalıştılar.

Antep'te halkın oluşturduğu Milli Kuvvetler önce Kilis yolunda daha sonra da şehir içinde işgal güçlerine karşı direndiler. Fransızlar üstün silah güçlerine rağmen bu direnişi kırıp şehri teslim alamadı. Bunun üzerine şehri abluka altına alarak dış dünya ile bağlantısını kestiler. Ablukaya rağmen Antep direnişi uzun süre devam etti. Bu süreçte Fransızların ağır silahlarla yaptıkları bombardımanın yanında şehir halkı açlık, kıtlık, soğuk ve salgın hastalıkla da mücadele etmek zorunda kaldı.

Açlık nedeniyle şehir halkı, at, eşek, kedi köpek, ot, süpürge tohumu, ağaç kabuğu, ne bulduysa yemeye başladı. Şehirde un kalmadığından zerdali çekirdeğinden yapılan ekmeği halk aylarca yemek zorunda kaldı. Bununla beraber beslenme bozuklukları ortaya çıktı. Depo edilmiş zerdali çekirdeklerinden zehirlenenler oldu. Yine de halk yemek zorunda kaldı. Halk arasında şark çıbanı, frengi, trahom ve idrar yolu rahatsızlığı gibi hastalıklar ortaya çıktı. Bütün bu zorluklara rağmen dışarıdan da destek gelmeyince Antep'liler şehri teslim etmek zorunda kaldılar.

Diğer yandan Fransız işgal güçleri, Suriye'de direniş hareketleri ile karşı karşıya kalınca ve özellikle de İngiltere ile aralarındaki anlaşmazlıkların artması üzerine TBMM hükümeti ile antlaşma yollarını aramaya başladı. Çünkü Maraş, Urfa ve Antep'te yoğun bir direnişle karşı karşıya kalmışlardı. Bu durum işgal güçlerinin etkinliğini düşürüyordu. Hem Suriye'de hem de Anadolu'da savaşmak Fransa gibi emperyalist ülkeler için cazip değildi. Çünkü emperyalist güçler ucuz zaferler istiyordu. Maliyetlerin artması hem ekonomik hem siyasi hem de askeri olarak bedel ödeyerek bir bölgeyi işgal etmek oldukça külfetli bir işti. Bu nedenlerden dolayı Fransa Anadolu'yu terk edip Suriye topraklarında tutunmayı tercih etti. TBMM Hükümeti ile Fransa Arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransa Antep'i terk ederek Suriye topraklarına çekilerek Suriye'deki sömürgecilik faaliyetlerine yoğunlaştı.

Günümüzde Antep'in yemek kültürünün gelişmesinde ve kış için zahire hazırlıklarına çok uzun zaman harcanmasının Fransız işgali sırasında yaşanan açlığın ve erzak sıkıntısının önemli bir etkisi oldu. Antep direnişi Antep mutfağının gelişmesine de katkıda bulundu.

Kaynakça

- Abadi. (1999). Türk Verdünü Gaziantep Antep'in dört muhasarası. Gaziantep: Gaziyurt Matbaası.
- Akçora, E. (1995). Kilis'in Antep müdafaasındaki yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11(31), 55-87. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1170476>.
- Atay, Z. G. (2011). M. Oğuz Göğüş Arşivi"nden Antep harbi. Gaziantep: Kültür Yayınları.
- Başkan, Ö. F. (2020). Millî Mücadele yıllarında İngiliz ve Fransızların işgal ettikleri Güney Bölgesi'nde haberleşmeye yönelik sansür uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36(101), 1-28. <https://doi.org/10.33419/aamd.732710>.
- Bozgeyik, B. (1994). İstiklal Harbinde Gaziantep. İstanbul: Gaziantep Şehit Kamil Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Bozgeyik, B. (1996). Her yönüyle Gaziantep Tarih/Kültür/Folklor. Gaziantep: Şehit Kamil Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Büyükoğlu, Y. (2006). Milli Mücadele döneminde Güneydoğu Anadolu 30-10-1918/20-10-1921. Gaziantep: Form Matbaacılık.
- Çakar, M. (2014). Antep savunması. (Yüksek Lisans Tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Ankara.1-72.

https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/206481/yokAcikBilim_10028790.pdf?sequence=-1

- Çiftçi, A. E. (2009). İlk Çağdan günümüze Gaziantep tarihi. Gaziantep: Damla Matbaası.
- Eyicil, A. ve Kekil, S. (2022). Güney Cephesi Maraş ve Antep'te Kuvayi Milliye'nin işgalcilere karşı mücadelesi. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. 58, 1375-1408.
- Gaziantep İl Yıllığı 1968. (1969). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Gaziantep İl Yıllığı 2002. (2002). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Güzelhan, M. (1959). Ayıntap tarihinden notlar (Dülük-Ayn-i Bedrettin – Ayıntabın Tarihte Uğradığı İstilalar). Gaziantep: Kitap ve Broşür Yayınları.
- Gömeç, S. (1989). Milli Mücadelede Gaziantep. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İlik, S. (2019). Atatürk'ün dava arkadaşlarından Kılıç Ali. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. 1-175.
- Karaca, Ö. (2022). Tarihin yansımada Gazi Şehir Antep'in işgali ve halkın mücadelesi. 1-22 DOI:10.13140/RG.2.2.25343.28324
- Kurt, İ. (2014). Güney Cephesinde Antep işgali 1919-1921. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara. 1-179. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- Kurt, Ü. ve Uçaner, M. (2015). A. Gesar Antep'in varoluş mücadelesi. İstanbul: Belge Yayınları.
- Kürekci, M. N. (2019). Savaş Gastronomisi: Savaşa dayalı gastronomiye ilişkin teorik bir analiz ve Kurtuluş Savaşı'nda Antep açlık beyannamesi. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep. 1-60. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.
- Nureddin. L. M. (1988). Gaziantep savunması. İstanbul: Kastaş A.Ş.
- Özlu, Z. (2020a), Yıkılmış bir şehri inşa ve ihya edenler: Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gaziantep'te esnaf ve tüccar aileler. İstanbul, Gazi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Özlu, Z. (2020b), İstiklâl sevgisinin âbidesi: Gâzi'ayıntâb müdâfaası. Müellif: Lohânîzâde Mustafa Nureddin, Gaziantep, Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları.
- Öztaş, K. (2012). M. Abadie Antep ve dört kuşatma 1920-1921. İstanbul: Kayhan Matbaacılık.
- Öztürk, A. (1994). Milli Mücadele'de Gaziantep. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Pamuk, B. (2009). Bir şehrin direnişi Antep savunması. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Pamuk, B. (2019). 1918-1921 Antep savunması kronolojisi. Gaziantep: Şehit Kamil Belediyesi.
- Seçkinler, A. H. (2021). Antep savunması ve Türk polisinin Antep savunmasındaki faaliyetleri. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntap Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-14.
- Solmaz, M. (1983). Gaziantep'in adaşı ve fahri hemşehrisi Atatürk Gaziantep'te (Mektuplar, Belgeler, Fotoğraflar, Anılar ve Gaziantep Nüfusuna Tescili). İstanbul: Eko Matbaası.
- Ünler, A. N. (1969). Türkün kurtuluş savaşında Gaziantep savunması. İstanbul: Kardeşler Matbaacılık.
- Yakar, H. İ. ve Pusat, Ü. G. Y. (2014). Antep savunması askeri iase defterleri açlığın günlüğü. Gaziantep: Şehit Kamil Belediyesi Kültür Yayını.

- Yakar, H. İ. ve Pusat, Ü. G. Y. (2014). Antep Savunması hastane defteri bir şehrin feryadı. Gaziantep: Şehitkâmil Belediyesi Kültür Yayını.
- Yakar, H. İ. (2015). Gaziantep savunması hatıraları – belgeler. Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi.
- Yakar, H. İ. ve Pusat, Ü. G. Y. (2017). Antep savunması işe satılma defteri bir şehrin dayanışması. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayını.
- Yakar, H. İ. ve Pusat, Ü. G. Y. (2017). Antep savunması heyet-i merkeziye muharebe defteri savunmanın şifreleri. Gaziantep: Şehitkâmil Belediyesi Kültür Yayını.

Extended Abstract

In the First World War, the Ottoman State entered the war on the side of the Alliance group led by Germany. During the war, the Ottoman State fought offensive wars on the Caucasus and Canal fronts and defensive wars on the Dardanelles, Iraq, Syria, Hejaz, Yemen, North Africa and Palestine fronts. During the most difficult times of the war, especially in the Middle East, it sent troops to help its allies on the fronts of Galicia, Romania and Macedonia. In a process that started before the war, German officers had started to be employed in the Ottoman army. During the war, the number and effectiveness of German officers and commanders in the Ottoman army increased even more, and the command and administration of Turkish soldiers on many fronts was given to German officers. The Ottoman State entered the First World War when the Goeben and Breslau ships, which entered the Dardanelles while escaping from the Entente States and were shown as purchased, went to the Black Sea under the command of Admiral Souchon and bombarded the ports of Odessa, Sevastopol and Novorossisk on the night of October 29/30.

For Germany, the role of the Ottoman state in the war was basically based on the logic that the more Allied soldiers it could hold and keep busy in Dardanelles, Egypt, Iraq and the Caucasus, the better, in order to relieve the Germans on the European fronts. This is clearly seen in the actions of the German commanders in the Ottoman army.

After the Central Powers lost the First World War, the Armistice of Mudros was signed between the Ottoman State and the Allied Powers. Especially using article 7 of the treaty, the Allied Powers started the occupations. In this context, the British occupied Ayntab, Urfa and Maras. Later, with an agreement made with the French, the British left Antep, along with Urfa and Maraş, to French occupation. The public reacted greatly to the occupation of the southern provinces by the French occupation forces, especially with the Armenian legion battalions. People in Maras, Urfa, Ayntab cities organized and formed militia forces and started armed resistance against the invaders. This resistance movement launched by the National Forces won its first victory in Maras. As a result of 22 nights and days of resistance in the city, the French occupation forces and their collaborator Armenian legion battalions were forced to leave the city. This victory in Maras was also the first victory of the Kuvayı Milliye forces against the occupation forces. This victory showed that the enemy could be defeated. As a result of the resistance that started in the region, the French had to leave Maras first. Subsequently, they left Urfa. The French tried to continue the occupation in Ayntab with all their might.

Ayntab, which was a sanjak of Aleppo Province in those years, was first occupied by the British on 17 December 1918. In October 1919, the British left the city to French occupation in accordance with the treaty. On 5 November 1919, Ayntab was officially occupied by the French. The people of Ayntab did not recognize this occupation and started resistance against the French

occupation forces and their collaborators, the Armenian legionnaires. First of all, under the leadership of Sahin Bey, legendary resistance was shown between Antep and Kilis to prevent the enemy from entering Ayntab. When Sahin Bey was martyred, the occupation forces reached Antep. This time, the people of Antep started a city war against the enemy occupation. From 1 April 1920 to 9 February 1921, the people of Ayntab showed a fierce resistance against the French occupation forces. When the French could not control the city, they cut off the city's communication with the outside world and even with the nearest villages and put the city under siege. The people of Ayntab resisted against the French occupation forces for a long time, showing great sacrifices. Although the people of Ayntab resisted for a long time under this siege, eventually hunger and famine broke this resistance of the people of the city. Unable to withstand hunger, the people of Ayntab had to surrender the city to the French occupation forces on 9 February 1921.

In this article, while discussing and analyzing the defense of Ayntab, the famine and starvation experienced in the city as a result of the blockade of the occupation forces are discussed and analyzed, and the damage caused by hunger to the resistance of Ayntab and its decisive role in breaking the defense of the city are tried to be revealed.